

УДК 336.71:339.727.2

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-235-244

Олександр Момот

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКСПАНСІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ

Александр Момот

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ БАЗИС ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОЦЕССОВ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКСПАНСИИ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОГО БАНКОВСКОГО КАПИТАЛА

Oleksandr Momot

THE METHODOLOGICAL BASIS OF RESEARCH OF PROCESSES OF GLOBAL EXPANSION OF TRANSNATIONAL BANKING CAPITAL

Проаналізовано наукові підходи до теоретико-практичного освоєння дійсності з урахуванням основних загальнонаукових методів, що застосовуються в економічних дослідженнях. Представлено умовну схему ітераційного процесу дослідження складної системи. З'ясовано термінологічний апарат синергетики. Розкрито зміст синергетичного підходу. Представлено в графічному вигляді еволюційний рух дисипативної системи. Охарактеризовано процеси коєволюції елементів відритої системи. Надано характеристику сучасних банківських систем та діяльності транснаціональних банків із позицій синергетично-сітьового підходу. На цій підставі ідентифіковано методологічні домінанти дослідження глобальної експансії транснаціонального банківського капіталу.

Ключові слова: методологія; методи дослідження; дисипативна система; синергетичний підхід; синергетично-сітьовий підхід; аттрактор; біфуркація.

Рис.: 4. Табл.: 2. Бібл.: 8.

Проанализированы научные подходы к теоретико-практическому освоению действительности с учетом основных общенаучных методов, применяемых в экономических исследованиях. Представлена условная схема итерационного процесса исследования сложной системы. Выяснено содержание терминологического аппарата синергетики. Раскрыта сущность синергетического подхода. Представлено в графическом виде эволюционное движение диссипативной системы. Охарактеризованы процессы коэволюции элементов открытой системы. Дана характеристика современных банковских систем и деятельности транснациональных банков с позиций синергетическо-сетевых подходов. На этом основании идентифицированы методологические доминанты исследования глобальной экспансии транснационального банковского капитала.

Ключевые слова: методология; методы исследования; диссипативная система; синергетический подход; синергетическо-сетевой подход; аттрактор; биуркация.

Рис.: 4. Табл.: 2. Библ.: 8.

The scientific approaches to the theoretical and practical development of reality are analysed. The author takes into account the basic general scientific methods used in economic research. A conditional diagram of the iterative process of studying a complex system is presented. The content of the terminological apparatus of synergetics has been clarified. The essence of the synergistic approach is revealed. Graph of the evolutionary movement of the dissipative system is presented. The processes of coevolution of elements of an open system are characterized. The characteristic of modern banking systems and activities of transnational banks from the standpoint of a synergistic-network approach is given. On this basis, methodological dominants of the study of the global expansion of transnational banking capital have been identified.

Keywords: methodology; research methods; dissipative system; synergistic approach; synergistic-network approach; attractor; bifurcation.

Fig.: 4. Table: 2. References: 8.

JEL Classification: G15, G21

Постановка проблеми. Сучасною тенденцією інтернаціоналізації світової економіки є міжнародні фінанси, розвиток яких є випереджає зростання світового виробництва та експорту. Такий розвиток зумовлюється нерівномірністю фінансової міцності економічних агентів та розподілу фінансових ресурсів, дефіцитом у більшості країн власних ресурсів для провадження інвестиційної діяльності, реалізації соціально-економічних реформ, здійснення злиттів і поглинань на фінансовому ринку тощо. При цьому «провідниками» фінансової глобалізації виступають транснаціональні банки, які через акумуляцію значних сум фінансових активів здійснюють контроль за економічними процесами всередині окремих країн. З огляду на зазначене більш глибоке дослідження банківської індустрії та її експансії на фінансові ринки окремих країн викликає певний науковий та практичний інтерес.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формуванню методології наукового пізнання реальної дійсності присвячено праці багатьох учених-дослідників, серед яких В. Г. Буданов, Д. С. Вахрушев, В. М. Волкова, К. С. Дрогобицька, О. М. Князева, О. І. Пилипенко [1–6]. Проте на сучасному етапі розвитку науки відбувається зміна пануючої тривалий час системної парадигми в напрямі застосування синергетичного та сітьового підходів, зміст яких краще відповідає сучасній картині світу. На жаль, у науковій літературі висвітлені недостатньо повно особливості використання методології синергетично-сітьового підходу при вивченні впливу транснаціонального банківського капіталу на функціонування національних банківських систем, що актуалізує дослідження в цьому напрямі.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Ученими-науковцями різних напрямів постійно обговорюються та вирішуються методологічні проблеми з метою успішного дослідження суспільства та ефективного його розвитку, що загалом дає змогу формувати базові засади наукової методології. Така методологія може поширюватися на всі види людської діяльності, але, зрозуміло, що з обов'язковим урахуванням її специфічності. У цьому дослідженні йтиметься про формування методологічних основ глобальної експансії транснаціонального банківського капіталу.

Метою роботи є з'ясування методологічних домінант дослідження глобальної експансії транснаціонального банківського капіталу на засадах синергетично-сітьового підходу, із визначенням множини атракторів розвитку національних банківських систем.

Виклад основного матеріалу. Якісна та повноцінна реалізація завдань наукового дослідження стає можливою лише за умови коректного використання методологічного апарату, тобто сукупності наукових та методичних підходів до вирішення конкретних завдань теоретико-практичного освоєння дійсності. Вибір наукового підходу, зазвичай, здійснюється з урахуванням специфіки об'єкта дослідження. При цьому традиційно виділяють аналоговий, адитивний, комплексний, системний, ситуаційний, діалектичний, логічний, прагматичний та інші підходи (рис. 1).

Рис. 1. Наукові підходи до теоретико-практичного освоєння дійсності
Джерело: розроблено автором.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У межах представлених підходів можливе застосування сукупності загальнонаукових емпіричних, теоретичних та формальних методів дослідження, узагальнених у табл. 1.

Таблиця 1

Основні загальнонаукові методи, що застосовуються в економічних дослідженнях

Група методів	Методи
Емпіричні методи	Спостереження, порівняння, опис, вимірювання, тестування, експеримент
Теоретичні методи	Аксиоматичний метод, гіпотетичний метод, формалізація, абстрагування
Формальні методи	Аналітичні методи або методи елементарної математики (функціональний аналіз) та методи математичного аналізу (інтегральні, диференціальні, варіаційні обчислення), ймовірно-статистичні методи (математична статистика, теорія ймовірності), методи дослідження операцій, методи теорії вибору та прийняття рішень, методи математичної логіки, математичне та імітаційне моделювання та ін.
Логічні методи	Аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія

Джерело: розроблено автором.

Досить тривалий період панівним підходом до наукового пізнання економічних процесів був системний підхід. Системна методологія наукового дослідження виходила з того, що уявити об'єкт для детального та глибокого розгляду є можливим у цілості, тобто у вигляді складної динамічної системи лише за одночасного визначення структури, функцій та процесів функціонування такої системи. Разом з ідентифікуванням особливостей зовнішнього середовища формується вже базова модель для наукового пізнання (рис. 2).

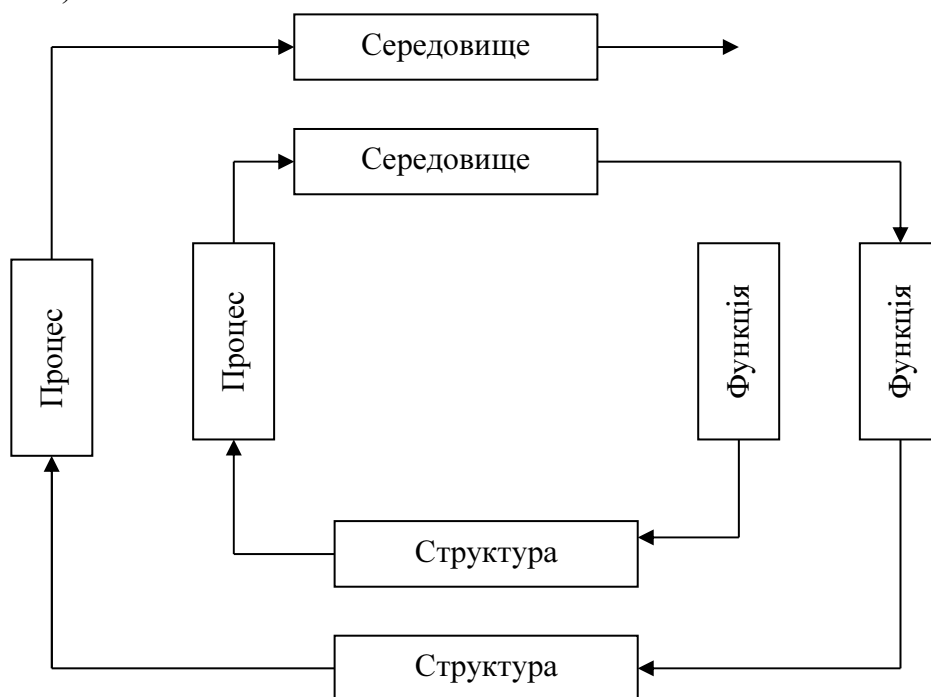

Рис. 2. Умовна схема ітераційного процесу дослідження складної системи

Джерело: [4].

При цьому структура виявляє компоненти системи та їх зв'язки, функція обумовлює отримані результати, процес в явній формі визначає послідовність дій для отримання бажаного результату, а середовище містить зовнішні умови функціонування системи. Процесний рівень дослідження також розкриває послідовну трансформацію явищ, певних станів у розвитку, сукупність дій щодо досягнення певного результату.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Тривалий час системна парадигма домінувала в сучасній науці. Проте, на наше переконання, законом розвитку науки є зміна парадигм наукового пізнання. Як досить влучно зазначив про це Т. Кун у роботі «Структура наукових революцій» [7], науку треба сприймати не як таку, що поступово розвивається і накопичує знання в напрямку до істини, але як явище, що проходить через періодичні революції. За термінологією дослідника, такі революції називаються «змінами парадигм» (з англ. *paradigm shift*).

Необхідність зміни панівної наукової парадигми у фінансовій науці обумовлюється глобалізаційними процесами, які мають асиметричні прояви в різних країнах світу. Глобалізація надає переваги державам, які перебувають у центрі глобальної фінансової системи, та спричинюють негативні наслідки для менш розвинених країн, які розташовані в зонах фінансової периферії. Глобалізація особливо проявилася на фінансових ринках, оскільки інформаційні технології сприяли встановленню стійких фінансових взаємозв'язків між основними фінансовими центрами, зниженню транзакційних витрат фінансових операцій, появі нових фінансових інститутів та фінансових інструментів.

Для опису еволюційних нерівноважних процесів у фінансовій науці сьогодні використовуються прийоми нелінійної динаміки, теорії хаосу, біхевіористичні теорії (оскільки поведінка фінансових агентів є неоднозначною, варіабельною, нелінійною), неінституціональна теорія (описує складний нерівноважний світ, передбачає обмежену раціональність фінансових агентів, неповну специфікацію прав власності, існування економічної невизначеності), теорія самоорганізації, або синергетика, що базується на ідеях нелінійної динаміки та самоорганізації відкритих нерівноважних систем.

Вважаємо, що сьогодні спостерігається формування нової парадигми, яка визначається сучасним стилем наукового мислення – синергетично-сітьової, відповідно до якої процеси, що відбуваються у світі, розглядаються з позиції розвитку відкритих дисипативних систем, які самоорганізуються в стійкі сітьові структури. Представлена парадигма поєднує в собі два наукових підходи – синергетичний та сітьовий. Розглянемо такі підходи більш докладно.

Синергетичний підхід дозволяє описати складний механізм переходу систем зі стійкого в нестійкий стан і навпаки, як процес самоорганізації цієї системи внаслідок її взаємодії із зовнішнім середовищем. Термінологічний апарат синергетики включає такі поняття, як ентропія, хаос, інформація, флуктуації, точки біфуркації, фазовий перехід, атрактор та інші (табл. 2).

Таблиця 2

Термінологічний апарат синергетики

Термін	Значення
1	2
Ентропія	Міра впорядкованості системи. Посилення порядку призводить до зниження ентропії. Посилення хаосу призводить до зростання ентропії.
Хаос	Відсутність порядку і структури; структура невизначеного типу
Інформація	Передана за допомогою ряду сигналів міра дезорганізації
Флуктуації	Тимчасове відхилення від стану рівноваги. У статистичному сенсі – різке відхилення в поведінці від середньостатистичного. Внутрішні флуктуації – обумовлені природними відхиленнями в будь-якій реальній структурі. Зовнішні флуктуації – обумовлені взаємодією системи із зовнішнім середовищем
Точка біфуркації	Зміна встановленого режиму роботи системи
Фазовий перехід	Перехід системи з одного стану в інший
Атрактор	Сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, що сприяють вибору системою, що самоорганізується, одного з варіантів стійкого розвитку; ідеальний кінцевий стан, до якого прагне система у своєму розвитку.

Закінчення табл. 2

1	2
	Простий атрактор – траєкторія розвитку системи є передбачуваною. Дивний атрактор – неможливо визначити положення елементів системи (їхню поведінку) в кожен певний момент, хоча вони перебувають у зоні атрактора. Фазовий портрет дивного атрактора – це не крапка й не граничний цикл, а деяка область, по якій відбуваються випадкові блукання
Зона атрактора	Простір усередині атрактора, в якому кожна система, що до нього потрапила, поступово зміщується в заданому напрямку
Дисипативна структура	Структура, яка виникає у вкрай нестійкому стані. Є тимчасовою структурою, пристосовує систему до нового зовнішнього середовища, знижує ентропію системи
Фрактал	Самоподібна структура, чие зображення не залежить від масштабу. Рекурсивна модель, кожна частина якої повторює в своєму розвитку розвиток всієї моделі загалом
Автокаталіз	Позитивний зворотний зв'язок

Джерело: [2].

Відповідно до синергетичного підходу, функціонуюча відкрита система, володіючи певною усталеною структурою, зазнає постійних флуктуацій як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Наростання флуктуацій на фоні відсутності адекватних адаптаційних механізмів їх подавлення поступово призводить систему в нестійкий стан, за яким слідує точка біфуркації і фазовий перехід у новий стан із новою структурою. У зв'язку з тим, що в точці біфуркації флуктуації відіграють вирішальну роль, траєкторія переходу носить випадковий характер і визначається через вибір системою одного з декількох можливих атракторів (шляхів розвитку) (рис. 3).

Основоположними елементами синергетики є нові принципи формування складного еволюційного цілого з частин, а також побудови різних складних структур із простих елементів.

При синергетичному підході ціле не дорівнює сумі складових його елементів, а також не більше і не менше складових його частин. Ціле якісно інше в порівнянні частинами що увійшли в нього. І, крім того, ціле, що виникає, видозмінює складові системи [5].

Синергетика звертає увагу на те, що еволюція нелінійних складноорганізованих систем за своєю природою є хаотичною. Тривалий час вчені не звертали на це уваги, вони нехтували величезною кількістю малих флуктуацій, називаючи їх випадковостями. Тоді як реальні складноорганізовані системи – відкриті та нелінійні.

Вивчення природи синергетики ґрунтується на дослідженні біфуркаційних процесів систем як початку їх якісних трансформацій і еволюційних альтернатив подальшого розвитку. Біфуркація являє собою процес зміни якісної поведінки динамічної системи при несуттєвій (у порівнянні із системою) зміні її параметрів. Тобто система отримує поштовх, який викликає подальші якісні зміни і цей імпульс формується в так званій точці біфуркації. З цієї точки починається вибір подальшого шляху, або варіантів розвитку системи. Отже, біфуркація (лат. *bifurcus* – роздвоєння) – це стан системи, який визначає подальший її розвиток і є наслідком неврівноважених процесів усередині динамічної системи, викликаних нарощуванням флуктуацій (лат. *fluctuatio* – коливання, відхилення), згасити які система самостійно не здатна. Відхилення від стану рівноваги для системи буде означати виникнення «хаосу», або дисипативності, що може призвести до катастрофи. Під терміном «катастрофа» в концепціях самоорганізації називають якісні, стрибкоподібні зміни в розвитку системи, що розвиваються в процесі руху від однієї точки біфуркації до іншої, у кожній з яких система обирає траєкторію подальшого руху.

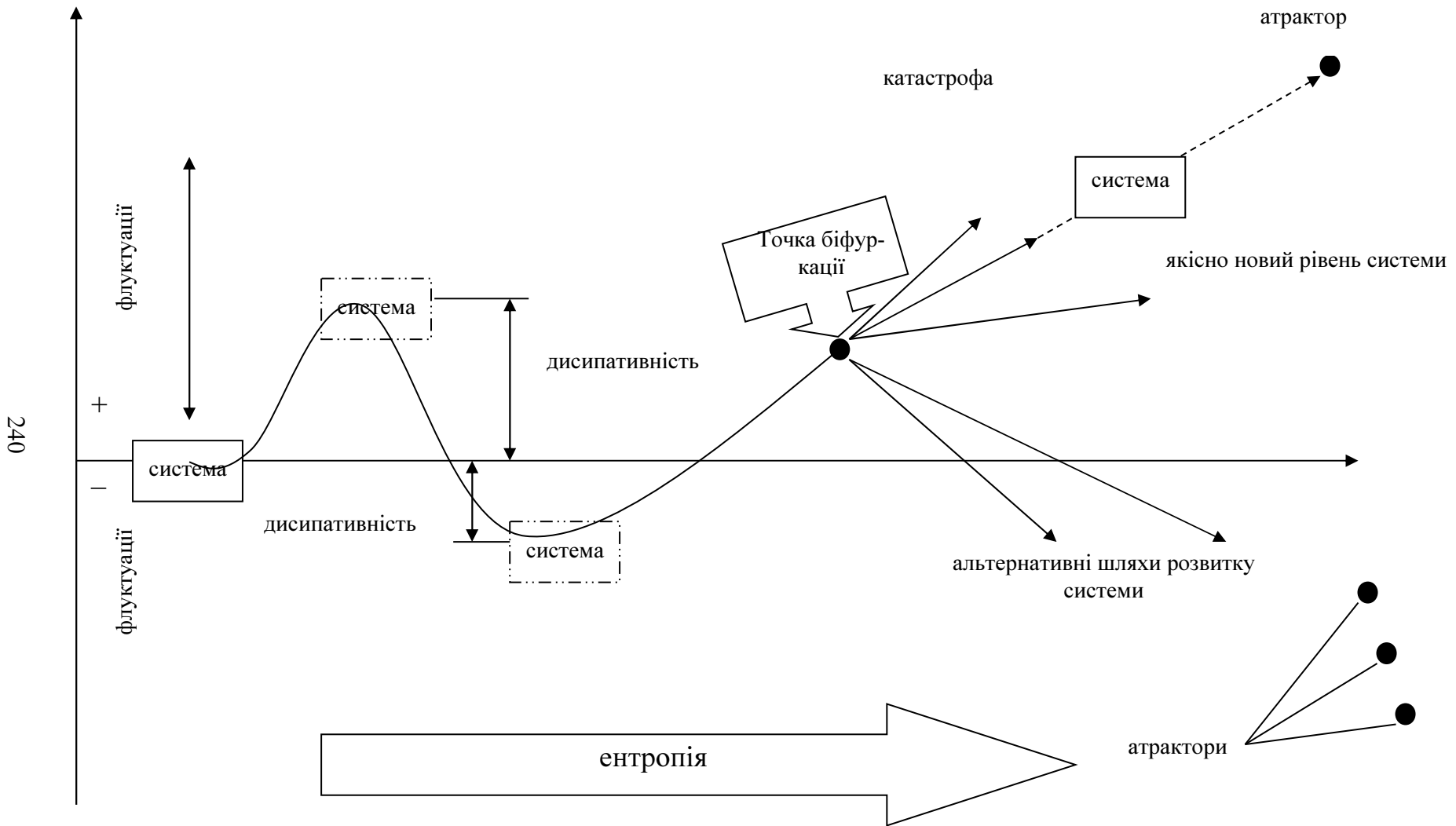

Рис. 3. Еволюція дисипативної системи відповідно до синергетичного підходу

Джерело: [5].

Для переходу системи в новий якісний стан необхідно виявити і спланувати відповідні точки біфуркації й забезпечити вплив на систему необхідних флуктуацій, після чого система повинна перейти на новий, більш диференційований і високий рівень впорядкованості, відповідно до плану. Тому завдання якісного дослідження планового перетворення складної економічної системи полягає в описі можливих біфуркацій.

Важливою особливістю синергетичного підходу є припущення про коеволюцію окремих елементів системи. Термін «коеволюція» (*co* – приставка, що позначає в деяких мовах спільність, узгодженість; лат. *evolution* – розгортання) використовується сучасною наукою для позначення механізму взаємообумовлених змін елементів цілісної системи, що розвивається (рис. 4).

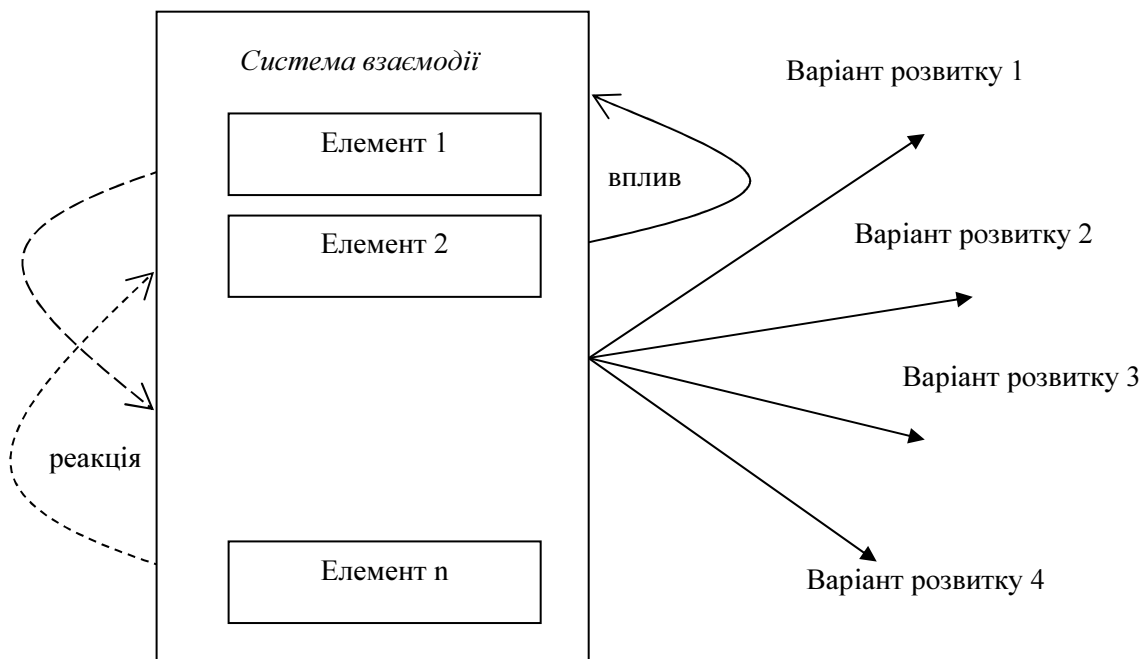

Рис. 4. Коеволюція елементів відкритої системи

Джерело: [5].

Відмінністю дисипативних систем є те, що в таких системах можливий вихід на так названі «атрактори» (*attractors* – від англ. *attract* – залучати, притягати) – множина точок у просторі динамічної системи, до яких прагне траєкторія системи.

Якщо траєкторія розвитку системи пройшла досить близько до атрактора, то з часом вона вже не покине зони атрактора і навіть буде наближуватись до нього все ближче і ближче, тобто буде спостерігатися ефект тяжіння до атрактора.

Також відповідно до синергетичного підходу, інформацію про історію та перспективи розвитку системи можна отримати, аналізуючи синхронічний зріз структури даної системи на даний момент часу. Певні фрагменти (просторові області) синхронічного зрізу структури системи показують характер минулого розвитку структури загалом, а інші фрагменти – характер її майбутнього розвитку. Інакше кажучи, складну структуру можна уявити як просторову розгортку різних дискретних, виділених еволюційних стадій розвитку системи.

Необхідно підкреслити, що синергетичний підхід дає змогу досить влучно змодельовувати процеси глобальної експансії транснаціонального банківського капіталу. Характеристиками сучасних банківських систем є: складність, нелінійність, невизначеність, відкритість, динамічність, нерівноважність. Однак згідно із синергетичним підходом рушійна сила розвитку банківських систем і полягає в нелінійності та кризовості, оскільки саме в нерівновазі прихований потенціал розвитку банківської системи.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Транснаціональні банки як носії транснаціонального банківського капіталу є елементами як банківських систем окремих країн світу, так і глобальної фінансової системи загалом. В економічній літературі наводиться велике розмаїття підходів до виділення основних характеристик чи ознак, на підставі яких формується уявлення про об'єкти наукових досліджень [1; 3; 6]. Зокрема, для діяльності транснаціональних банків характерними є певна сукупність таких ознак, як унікальність та непередбачуваність стратегій розвитку; наявність певної свободи та водночас обмежувальність у використанні ресурсів; адаптованість до змінних умов внутрішнього та зовнішнього середовищ; здатність реагування на наявні та потенційно можливі виклики; різноваріантність цілей як при формуванні, так і в процесі їх досягнення; здатність до самоорганізації та саморозвитку.

Діяльність транснаціональних банків базується на таких основних принципах – інтегративності, ієрархічності, комунікативності та адекватності. Так, для повноцінної реалізації принципу інтегративності, що характеризує повноту виконання притаманних функцій, менеджмент ТНБ у своєму арсеналі повинен мати широкий спектр умінь та навичок, за допомогою яких відбувається швидка орієнтація в новій ситуації, трансформуються підходи щодо досягнення поставлених цілей, логічно та вчасно обґрунтовуються корективи в частині як підвищення ефективності функціонування, так і досягнення бажаного результату. Відповідно до принципу ієрархічності, діяльність повинна розмежовуватися відповідно до складності завдань постановки й вирішення та здійснюватися на різних рівнях – операційному, тактичному та стратегічному. У свою чергу, принцип комунікативності ідентифікує певний стан ТНБ у просторі та засвідчує його здатність входити у взаємовигідні відносини з іншими суб'єктами транснаціональної діяльності. І, насамкінець, принцип адекватності [8] полягає в наступному: при створенні системи для вирішення певної проблеми, для якої притаманним є певний рівень складності, дуже важливо мати різноваріантні підходи до її якісної та повноцінної реалізації поставлених цілей. Вважаємо, що застосування наведених принципів не повинно бути розрізненим або мати випадковий характер. У цьому випадку правильним та влучним є акцентування уваги на системному характері діяльності ТНБ.

Щодо умов діяльності ТНБ, то треба наголосити, що вони визначаються сукупністю елементів зовнішнього та внутрішнього середовища і класифікуються, найяскравіше, на нашу думку, за такими критеріями, як: фінансові, організаційні, нормативно-правові, мотиваційні, науково-методичні, інформаційні, кадрові та матеріально-технічні. Дослідження діяльності ТНБ є неможливою без врахування прийнятих у суспільстві правових та етичних норм, під якими розуміються сформовані порядки та правила поведінки, норми та звичаї ділового обігу, унормовані процедури та ін. А вже атрибутами функціонування таких ТНБ, як і будь-якої іншої людської діяльності, є саморегуляція та управління. До речі, саморегуляція характеризує доцільність функціонування сформованої системи, а не можна не визнавати той факт, що діяльність ТНБ, беззаперечно, є доцільним функціонуванням відповідної системи. При цьому варто наголосити, що саморегуляція ТНБ передбачає вивчення, уточнення та коригування цільової орієнтованості, визначення значущих умов діяльності, формування системи індикаторів успішності діяльності ТНБ, оцінювання відповідності отриманих результатів встановленим критеріям, обґрунтування рішення щодо характеру потрібних коригувань та доцільності внесення змін тощо.

Синергетичний підхід також пояснює роль фінансових шоків у порушенні стійкості банківських систем. Нові економічні реалії зумовлюють об'єктивну необхідність у поясненні нового феномену синхронізації макроекономічних флуктуацій національних банківських систем у глобальному вимірі. Теоретична конструкція сучасної світової економіки представляє її як цілісність, яка передбачає єдиний, всеохоплюючий, взає-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

мопов'язаний і взаємообумовлений процес розвитку світогосподарських зв'язків, що включає численні сегменти, які перебувають на певний момент часу на різних рівнях економічного розвитку. У такому представленні глобальна фінансова система являє собою транснаціональний трансмісійний механізм, здатний миттєво транслювати вплив фінансових шоків, що відбулися в одній або декількох країнах світу, на інші національні банківські системи і дублювати їх у більш гострих або пом'якшених формах прояву.

Слід зазначити, що еволюція й розвиток дисипативних систем, відповідно до синергетичного підходу, докорінно відрізняються від поведінки відкритих динамічних систем тим, що їх результати детерміновані. Ідея самоорганізації системи обумовлює можливість її багатоваріантного розвитку, тобто передбачає розвиток нелінійних процесів, які не можна описати за допомогою єдиної траєкторії.

Застосування синергетичного підходу при формуванні теоретичного уявлення про специфіку діяльності транснаціональних банків показує, що такі банки функціонують «хаотично», оскільки тактичні заходи на рівні окремих банків не координуються, кожен окремий банк прагне до реалізації власних цілей. Тобто переважає приватний, індивідуальний інтерес у діяльності того чи іншого банку. Банк у цьому випадку представляється як організація, яка вирішує багато прикладних завдань, що визначаються пріоритетами своєї політики, прагне задовольнити свої власні (корпоративні) інтереси, які полягають в отриманні прибутку, формуванні клієнтської бази, підтримці певного рівня рентабельності, досягненні інших економічних цілей, що залежать від умов конкурентного середовища. У результаті, окремі банки є різноякісними суб'єктами, що різняться за типами, видами, пріоритетами своєї внутрішньої політики, їхні інтереси не узгоджені між собою. Водночас за рахунок встановлення стійких зв'язків один з одним транснаціональні банки формують глобальні сітьові структури.

З огляду на викладене пропонуємо поєднати синергетичну парадигму із сітьовим підходом до функціонування елементів дисипативних систем. Сітізація сьогодні виступає методом стратегічного менеджменту, що полягає у формуванні сіті з її вузлами і зв'язками для досягнення цілей відповідності з потребами й очікуваннями партнерів і ділової кон'юнктури. Сітізація є новим явищем у сучасному соціумі. Застосування сітьових структур в економічних дослідженнях допоможе по-новому поглянути на сучасні економічні процеси.

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумок, зазначимо, що в роботі ідентифіковано методологічні домінанти синергетично-сітьового підходу дослідження глобальної експансії транснаціонального банківського капіталу, що дозволяє визначити множину атракторів розвитку банківської системи приймаючої країни та спрямувати траєкторію руху банківської системи до якісно нового стану функціонування під впливом біфуркаційних збурень зовнішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Изд-во ЛКИ, 2009. 240 с.
2. Вахрушев Д. С., Вахрушева Н. А., Терентьев Д. А. Управление устойчивостью экономических систем: методологический синтез синергетики и институциональной теории. *Теоретическая экономика*. 2017. № 5. С. 9–18.
3. Волкова В. Н., Денисов А. А. Основы теории систем и системного анализа. 2-е изд. Санкт-Петербург: СПбГТУ, 1999. 510 с.
4. Дрогобыцкая К. С. Новое в методологии системных исследований. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2009. № 8. С. 37–42.
5. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основания синергетики. Синергетическое мировидение. Серия «Синергетика: от прошлого к будущему». Изд. 2-е испр. и доп. Москва: Едиториал УРСС, 2005. 409 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Пилипенко О. И. Теория шоков в диалектике циклического развития национальной финансовой системы. *Вестник экономической интеграции*. 2014. № 7. С. 84–92.
7. Kuhn T. S. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1962. 264 p.
8. Эшби У. Р. Введение в кибернетику. Москва: Мир, 1966. 420 с.

References

1. Budanov, V. G. (2009). *Metodologiya sinergetiki v postneklassicheskoi nauke i v obrazovanii* [Methodology of synergy in post-non-classical science and in education]. Moscow: Izdatelstvo LKI [in Russian].
2. Vahrushev, D. S., Vahrusheva, N. A., Terentev, D. A. (2017). Upravlenie ustoichivostiu ekonomicheskikh sistem: metodologicheskii sintez sinergetiki i institucionalnoi teorii [Management of the stability of economic systems: a methodological synthesis of synergetics and institutional theory]. *Teoreticheskaya ekonomika – Theoretical economics*, 5, 9–18 [in Russian].
3. Volkova, V. N., Denisov, A. A. (1999). *Osnovy teorii sistem i sistemnogo analiza* [Fundamentals of the theory of systems and systems analysis]. Sankt-Peterburg: SPbGTU [in Russian].
4. Drogobyckaia, K. S. (2009). Novoe v metodologii sistemnykh issledovaniy [New in system research methodology]. *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of the Orenburg State University*, 8, 37–42 [in Russian].
5. Kniazeva, E. N., Kurdiunov, S. P. (2005). *Osnovaniya sinergetiki. Sinergeticheskoe mirovidenie* [The foundations of synergetics. Synergistic world view]. Moscow: Editorial URSS [in Russian].
6. Pilipenko, O. I. (2014). Teoriya shokov v dialektike tsiklicheskogo razvitiya natsionalnoi finansovoi sistemy [Shock Theory in the Dialectic of the Cyclic Development of the National Financial System]. *Vestnik ekonomicheskoi integratsii – Economic Integration Herald*, 7, 84–92 [in Russian].
7. Kuhn, T. S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press [in English].
8. Eshbi, U. R. (1966). *Vvedenie v kibernetiku* [Introduction to Cybernetics]. Moscow: Mir [in Russian].

Момот Олександр Михайлович – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (вул. Ковалю, 3, м. Полтава, 36014, Україна).

Момот Александр Михайлович – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли» (ул. Ковалю, 3, г. Полтава, 36014, Украина).

Momot Oleksandr – PhD in Economics, Associate Professor, doctoral candidate, Higher Education Institution of Ukoopspilka «Poltava University of Economics and Trade» (3 Koval Str., 36014 Poltava, Ukraine).

E-mail: o.m.momot@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3799-0821>